

*Mr Samir Aličić, asistent
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

UBISTVO ROBA, IZGUBLJENO NASLEĐE I *LEX AQUILIA*¹

Sažetak: U radu se razmatra primena tužbe iz Akvilijevog zakona (*actio legis Aquiliae*), odnosno tužbe zbog protivpravne štete (*actio damni iniuriae*) u situaciji kada usled ubistva roba dođe do gubitka nasleđa ili legata. Autor analizira tekstove klasičnih rimskih pravnika sa ciljem da utvrdi na koji način okolnost da je ubijeni rob bio imenovan za naslednika ili da je njegovo oslobođenje bilo uslov za sticanje nasleđa ili legata utiče na aktivnu legitimaciju i način procene štete u postupku po akvilijanskoj tužbi.

Cljučne reči: Akvilijev zakon (*lex Aquilia*), rimsko pravo, vanugovorna odgovornost, šteta, privatni delikti.

1. Uvod

Tužba zbog protivpravne štete (*actio damni iniuriae*), u izvorima alternativno označena i kao tužba iz Akvilijevog zakona (*actio legis Aquiliae*), u rimskom klasičnom pravu podiže se protiv lica koje drugome nanese imovinsku štetu tako što namerno ili iz nehata uništi ili ošteti tuđu stvar. Ovom tužbom tužilac može da zahteva najvišu vrednost koju je uništena ili oštećena stvar imala u toku godinu dana koji su prethodili deliktu (po prvom poglavlju Akvilijevog zakona, ako se radi o ubistvu robova ili životinja koje se ubrajaju u stoku), ili najvišu vrednost koju je stvar imala u periodu od trideset dana koji su prethodili deliktu (u skladu sa tre-

¹ Rad je posvećen projektu *Pravo Srbije u evropskoj perspektivi* br. 149042 koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

ćim poglavljem Zakona, ako se radi o povredi roba ili životinje, ili o uništenju ili oštećenju ostalih stvari).²

U romanistici je poznato da rimski pravnici klasičnog perioda prilikom procene štete nisu uzimali u obzir samo tržišnu vrednost uništene ili oštećene stvari (*quanti id fuit; quanti ea res erit*), nego ukupni imovinski interes oštećenog lica (*id quod interest; utilitas*).³ Pored raznih drugih gubitaka koji mogu da nastanu usled uništenja stvari,⁴ klasičari prilikom procene štete u akvilijanskom postupku uzimaju u obzir i vrednost izgubljenog nasleđa ili legata. Gubitak nasleđa može da nastane kao posledica uništenja stvari na više načina. Jedan od njih je uništenje tablica testamenta,⁵ kojim problemom smo se bavili u ranijim radovima.⁶

Ovom prilikom pozabavićemo se jednom drugom situacijom: ubistvom roba-naslednika, ili roba čije je oslobođenje uslov za sticanje nasleđa ili legata. Cilj istraživanja je da se putem analize klasične kazuistike utvrdi na koji način okolnost da je rob bio imenovan za naslednika, ili da je njegovo oslobođenje postavljeno kao uslov za sticanje nasleđa ili legata, utiče na primenu tužbe iz Akvilijevog zakona u slučaju njegovog ubistva? To podrazumeva dve stvari.

Prvo, mora se utvrditi da li i na koji način to utiče na aktivnu legitimaciju za podizanje tužbe, odnosno da li je podizanje tužbe zbog protivpravne štete u ovakvim slučajevima moguće, pod kojim uslovima, i od strane kojih lica?

Drugo, treba utvrditi kako se procenjuje šteta, tj. da li se u štetu uračunava samo vrednost ubijenog roba, ili i vrednost izgubljenog nasleđa, ili i jedno i drugo?

² D.9.2.2pr; D.9.2.27.5.

³ D.9.2.21.2.

⁴ Između ostalog, to podrazumeva i vrednost izgubljenog suvlasničkog udela (D.9.2.19; D.9.2.20), stvarnog prava (poput plodouživanja i upotrebe - D.4.3.7.4; D.9.2.12; D.9.2.11.10; D.43.24.13pr) ili savesne državine (D.9.2.17) koju je neko imao na tuđoj stvari. Takođe, podrazumeva i štetu nastalu usled smanjenja vrednosti drugih stvari (na primer, u slučaju ubistva jednog od konja iz četvoroprega - D.9.2.22.1; G.3.212; I.4.3.10), izgubljenu zaradu i troškove lečenja (u slučaju povrede slobodnog čoveka - D.9.2.5.3; D.9.2.7pr; D.9.2.13pr; D.19.2.13.4; PSI.14.1449), nemogućnost naplate obligacionog potraživanja (zbog uništenja pisanog dokaza o postojanju obligacije - D.2.13.10.3; D.47.2.32.1, ubista roba-saučesnika u proneveri pre nego što je ispitan - D.9.2.23.4 ili uništenja predmeta zaloge - D.9.2.30.1; D.20.1.27), kao i vrednost izgubljenog ploda povređene robinje ili domaće životinje (D.9.2.27.22; D.9.2.39).

⁵ D.9.2.40-42

⁶ Vidi: S. Aličić: *Akvilijanska odgovornost za štetu prouzrokovanu uništavanjem dokumenata u klasičnom rimskom pravu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu Vol. 42., Br. 3, 2008. str. 329-348.

2. Ubistvo roba-naslednika

Najjednostavnija situacija u kojoj se u slučaju ubistva roba u procenu štete po akvilijanskoj tužbi u obzir uzima i izgubljeno nasleđe je ona kada neko ubije tuđeg roba kojeg je treće lice pre toga u testamentu imenovalo za naslednika:

D.9.2.23pr ULPIJAN, iz osamnaeste knjige o ediktu: *Otuda Neracija piše da, ako bi rob koji je imenovan za naslednika bio ubijen, i nasleđe ulazi u procenu.*⁷

Ovaj koncizni tekst ne postavlja veće teškoće za analizu. Ulpijan citira pravnik Neracija, koji kaže da će u slučaju ubistva roba koji je imenovan za naslednika njegov gospodar moći da po akvilijanskoj tužbi zahteva ne samo vrednost ubijenog roba, nego i vrednost nasleđa koje nije mogao steći zbog njegovog ubistva.

Radi se, naravno, o situaciji kada je treće lice imenovalo roba za naslednika. U tom slučaju nasleđe pripada gospodaru.⁸ Naime, rob može biti imenovan za naslednika od strane trećeg lica, ali ne može zadržati nasleđe.

Pravnici ne raspravljaju o tome zbog čega bi neko imenovao tuđeg roba za naslednika. Moguće je da se radilo o situacijama kada bi hteo da podigne ugled roba u očima gospodara i time popravi njegov položaj, ili o prikrivanju namere da imovina pripadne gospodaru. O motivu pravnici ne raspravljaju, jer on sa aspekta primene *actio damni iniuriae* nema značaja.

U svakom slučaju, da bi se izgubljeno nasleđe moglo uzeti u obzir pri likom procene štete, rob mora biti ubijen pre nego što je gospodar stekao nasleđe. Podrazumeva se i da sadržina testamenta u kome je rob imenovan za naslednika mora biti objavljena, bilo pre bilo posle ubistva roba, da bi gospodar mogao dokazati da je rob imenovan za naslednika.

3. Smrtno ranjavanje i ubistvo roba-naslednika od strane dva različita lica

Mnogo složeniji za analizu je sledeći Julijanov fragment, od kojeg, zbog njegove obimnosti, navodimo najpre prvi deo:

⁷ D.9.2.23pr ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum *Inde Neratius scribit, si servus heres institutus occisus sit, etiam hereditatis aestimationem venire*. Klasičnost ovog fragmenta nikad nije ozbiljnije dovođena u pitanje. R. H. Below: *Heredis institutio eines Servus und lex Aquilia*, Festschrift Hans Lewald, Basel 1953., str. 18-19. Vidi za *actio furti* D.47.2.52.28 i za *condictio furtiva* D.13.1.3.

⁸ Below, *op. cit.*, str. 16.

D.9.2.51 JULIJAN, iz osamdeset šeste knjige Digesta: *Rob je tako ranjen, da je sigurno da će od tog napada umreti; u međuvremenu je postavljen za naslednika i posle toga preminuo od napada drugog (lica); pitam, da li se protiv obojice može podići tužba zbog ubistva po Akvilijevom zakonu? Odgovor: Obično, naravno, kažu da je „ubio“ (occidisse) onaj koji je na bilo koji način izazvao uzrok smrti; ali po Akvilijevom zakonu očigledno je da odgovara samo onaj koji je primenom sile i, praktično, rukom, izazvao uzrok smrti, budući da je očevidna interpretacija (porekla) termina od caedendo (sekući/udarajući) i od caede (seci/udaraj). S druge strane, smatra se da Akvilijevom zakonu podležu ne samo oni koji su nekog tako ranili, da su ga odmah lišili života, već isto tako i oni od čijih će rana nečiji život sigurno prestati. Prema tome, ako je neko robu naneo smrtonosnu ranu, i neko drugi ga posle nekog vremena tako udario da je pre vremena preminuo, budući da je umirao od prethodne rane, treba zaključiti da obojica odgovaraju po Akvilijevom zakonu. 1. Ovdje se sledi mišljenje starih koji su ukoliko je rob bio ranjen od više njih tako da se ne zna od čijeg je udarca preminuo presuđivali da svi podležu Akvilijevom zakonu.⁹*

Činjenično stanje je sledeće. Rob je smrtno ranjen. Nedugo zatim, imenovan je za nečijeg naslednika. Nakon toga, ubijen je od strane drugog lica.

Pravno pitanje je, da li oba lica, i ono koje je roba smrtno ranilo i ono koje ga je nakon toga ubilo, mogu da budu tužena akvilijanskom tužbom od strane gospodara ubijenog roba?

Julijanov odgovor je potvrđan: obojica mogu biti tuženi. On smatra da, iako izraz *occidere* koji se pominje u prvom poglavlju Akvilijevog zakona označava prevashodno ubistvo u najjednostavnijem smislu, odnosno momentalno lišavanje života drugog lica, treba prihvatiti tumačenje da se pod to podvodi i slučaj kada je neko tako ranjen da će nakon izvesnog

⁹ D.9.2.51 IULIANUS libro octagesimo sexto digestorum *Ita vulneratus est servus, ut eo ictu certum esset moriturum: medio deinde tempore heres institutus est et postea ab alio ictus decessit: quaero, an cum utroque de occiso lege Aquilia agi possit. respondit: occidisse dicitur vulgo quidem, qui mortis causam quolibet modo praebuit: sed lege Aquilia is demum teneri visus est, qui adhibita vi et quasi manu causam mortis praebuisset, tracta videlicet interpretatione vocis a caedendo et a caede. rursus Aquilia lege teneri existimati sunt non solum qui ita vulnerassent, ut confestim vita privarent, sed etiam hi, quorum ex vulnere certum esset aliquem vita excessurum. igitur si quis servo mortiferum vulnus inflixerit eundemque alius ex intervallo ita percusserit, ut maturius interficeretur, quam ex priore vulnere moriturus fuerat, statuendum est utrumque eorum lege Aquilia teneri. 1. Idque est consequens auctoritati veterum, qui, cum a pluribus idem servus ita vulneratus esset, ut non appareret, cuius ictu perisset, omnes lege Aquilia teneri iudicaverunt.*

vremena umreti. Ipak, okolnost da je rob umirao od prve rane ne oslobađa onog koji ga je kasnije dokrajčio od odgovornosti. Julijan se, po analogiji, poziva na mišljenje starih pravnika (*veteres*), koji su u situaciji kada bi više lica tuklo roba, tako da se nije moglo ustanoviti od čijeg je udara preminuo, davali kumulativno akvilijansku tužbu protiv svih učesnika u ubistvu. To znači da će gospodar moći da od svakog delikventa pojedinačno naplati puni iznos štete.

Sve do ovog momenta, rasprava se svodi na pitanje kazualiteta, i iz nje se vidi da okolnost da je rob imenovan za naslednika od strane trećeg lica nema značaja u pogledu pasivne legitimacije. I da se radilo o ubistvu roba koji nije imenovan za naslednika, obojica učinilaca bi mogla biti tužena. Međutim, iz nastavka Julijanovog teksta se vidi da okolnost da je rob imenovan za naslednika ima značaja sa jednog drugog aspekta. Naime, procena štete neće biti ista po obe tužbe:

D.9.2.51.2 JULIJAN, iz osamdeset šeste knjige Digesta: *Međutim, procena vrednosti preminulog neće biti ista za oba lica; jer, onaj koji je prvi ranio platiće toliko koliko je čovek u prošloj godini najviše vredeo, tristo šezdeset pet dana unazad od dana ranjavanja, a onaj koji je kasnije, odgovaraće za onoliko koliko je čovek najviše mogao vredeti u protekloj godini u kojoj je izgubio život, u kojoj će sumi takođe biti i nasleđe. Dakle, na ime istog ubijenog roba jedan će morati da isplati veći, drugi manji procenjeni iznos, čemu se ne treba čuditi, jer se smatra da je svaki od njih dvojice ubio čoveka po različitoj osnovi i u različito vreme. A ako bi neko pomislio da smo ovo besmisleno konstatovali, neka razmisli da bi bilo mnogo besmislenije da je konstatovano da nijedan od njih dvojice ne podleže Akvilijevom zakonu, ili jedan više nego drugi, kad niti delikte treba ostaviti nekažnjenim, niti bi se moglo lako utvrditi koji od njih dvojice pre podleže Zakonu. Mnogo toga je u pravu građana opšte prihvaćeno zbog korisnosti, protivno razumu onog koji raspravlja, što se može dokazati bezbrojnim stvarima; za sada ću biti zadovoljan jednom. Ako su više njih odneli gredu da bi je ukrali, budući da je svaki ponaosob nije mogao poneti, smatra se da svi podležu tužbi zbog krađe, mada bi se na osnovu suptilnog zaključivanja moglo reći da niko od njih ne podleže, jer, uistinu, niko je nije odneo.*¹⁰

¹⁰ D.9.2.51.2 IULIANUS libro octagensimo sexto digestorum *Aestimatio autem premissa non eadem in utriusque persona fiet: nam qui prior vulneravit, tantum praestabit, quanto in anno proximo homo plurimi fuerit repetitis ex die vulneris trecentum sexaginta quinque diebus, posterior in id tenebitur, quanti homo plurimi venire poterit in anno proximo, quo vita excessit, in quo pretium quoque hereditatis erit. eiusdem ergo servi occisi nomine alius maiorem, alius minorem aestimationem praestabit, nec mirum, cum uterque eorum ex diversa causa et diversis temporibus occidisse hominem intellegatur. quod si*

Lice koje je smrtno ranilo roba odgovaraće, u skladu sa prvim poglavljem Akvilijeve zakona, na iznos najviše vrednosti koju je rob imao u toku 365 dana koji su prethodili ranjavanju. Međutim, onaj koji ga je nakon toga lišio života biće tužen na iznos najviše vrednosti koju je rob imao 365 dana pre ubistva. U konkretnom slučaju, to znači da će odgovarati na viši iznos, jer će u sumu, pored vrednosti samog roba, biti uračunato i nasleđe koje je gospodar mogao da stekne. Naime, u vreme kada je prvo lice smrtno ranilo roba, on još nije bio imenovan za naslednika. Samim tim, vrednost štete je manja.

Mada ovo rešenje može biti protivno formalnoj logici, Julijan ga objašnjava razlozima opšte koristi (*contra rationem disputandi pro utilitate communi*),¹¹ Mišljenja nekih autora da je deo koji se odnosi na *utilitas commune* interpolisan od strane Justinijanovih kompilatora je opovrgnuto.¹²

Ipak, na osnovu sledećeg Ulpijanovog teksta znamo da nisu svi pravници delili Julijanovo mišljenje da se u slučaju smrtnog ranjavanja roba godina računa unazad od momenta ranjavanja, a ne od momenta kada je rob umro:

D.9.2.21pr ULPIJAN, iz osamnaeste knjige o ediktu: *Zakon kaže: „koliko je taj čovek u onoj godini najviše vredeo“. Ova klauzula se odnosi na procenu štete koja je učinjena. 1. Godina se, međutim, računa unazad, od kada je ubijen; a ako je bio smrtno ranjen i naknadno, posle du-*

quis absurde a nobis haec constitui putaverit, cogitet longe absurdius constitui neutrum lege Aquilia teneri aut alterum potius, cum neque impunita maleficia esse oporteat nec facile constitui possit, uter potius lege teneatur. multa autem iure civili contra rationem disputandi pro utilitate communi recepta esse innumerabilibus rebus probari potest: unum interim posuisse contentus ero. cum plures trabem alienam furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur, quamvis subtili ratione dici possit neminem eorum teneri, quia neminem verum sit eam sustulisse.

¹¹ H. Ankum: *Utilitatis causa receptum. Sur la méthode pragmatique des juristes romains classiques*; RIDA 15/1968., str. 119-133., posebno 130-133.

¹² G. Longo: *“Utilitas publica”*; LABEO 18/1972., str. 20. Jedini cilj Longove kritike je da pruži podršku sopstvenoj teoriji da je izraz *utilitas publica* postklasičan, i da je uvek kada se nalazi u klasičnim tekstovima interpolisan od strane Justinijanovih kompilatora. Longo, *op. cit.*, str. 7-71. Da je ovaj izraz klasičnog porekla, i, štaviše, tipičan za Julijanov pravni rečnik, dokazao je obimnim istraživanjem V. Scarano Ussani: *L'utilità e la certezza. Compiti e modelli del sapere giuridico in Salvio Giuliano*, Milano 1987., vidi posebno str. 11-20. Autentičnost ovog fragmenta, kao i Julijanovo načelno protivljenje korišćenju sofizama iz grčke dijalektike potvrđuje i Cerami. P. Cerami: *Considerazioni sulla cultura e sulla logica di Cecilio Africano (A proposito di D.35.2.88pr)*, IVRA 12/1971., str. 133-136. Od izvora koji ovo potvrđuju, vidi posebno D.50.17.65. Julijanovi stavovi mogu biti dobar podsetnik svima koji bi eventualno želeli da prikažu pravničku veštinu klasičnog perioda kao „sistematsku nauku“, proisteklu iz grčke dijalektike, da su klasični pravnici po pravilu davali prednost subjektivnom osećanju pravičnosti nad metodama formalne logike.

*žeg perioda, preminuo, tada ćemo po Julijanu godinu računati od kada je ranjen, iako Celz piše suprotno.*¹³

Ulpijan se slaže sa Julijanom, što ukazuje da je to verovatno bilo većinsko mišljenje, ali pominje da se Celz protivi ovom rešenju. To znači da bi Celz u slučaju koji Julijan analizira u tekstu D.9.2.51 verovatno protiv oba lica dao tužbu na iznos štete koji bi uključivao kako vrednost roba, tako i izgubljenog nasleđa. Naime, on bi godinu računao unazad od momenta smrti roba i u situaciji kad je rob smrtno ranjen pa posle dužeg vremena preminuo. O tome da li je Celzovo mišljenje imalo sledbenika među rimskim pravnicima u izvorima nema podataka.

Napomenimo i to da ni jedan tekst ne sugerise da bi neki pravnik u situaciji sličnoj onoj u fragmentu D.9.2.51 dao tužbu samo protiv jednog lica, npr. samo protiv onog koje je roba smrtno ranilo, ili samo protiv onog koje ga je ubilo.

4. Ubistvo roba koga je gospodar testamentom oslobodio i imenovao za naslednika

Za razliku od tekstova koje smo do sada razmatrali, u kojima se raspravlja o situaciji kada je ubijen rob koga je treće lice imenovalo za naslednika, u sledećem fragmentu radi se o slučaju kada je gospodar sopstvenog roba u testamentu imenovao za naslednika i oslobodio:

D.9.2.23.1 ULPIJAN, iz osamnaeste knjige o ediktu: *Julijan kaže, ako je ubijen rob koji je oslobođen i imenovan za naslednika, ni substitut ni zakonski naslednik ne mogu putem tužbe iz Akvilijevog zakona da zah-tevaju procenjenu vrednost nasleđa, koje mu još nije moglo pripadati dok je bio rob; koja izreka je tačna. Prema tome, pravi se samo procena cene (roba), jer se smatra da je samo u tome interes supstituta; ja, međutim, mislim da se ne može praviti ni procena cene, jer ako je naslednik, onda je i slobodan.*¹⁴

¹³ D.9.2.21pr ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum *Ait lex: 'quanti is homo in eo anno plurimi fuisset'. quae clausula aestimationem habet damni, quod datum est. I. Annus autem retrorsus computatur, ex quo quis occisus est: quod si mortifere fuerit vulneratus et postea post longum intervallum mortuus sit, inde annum numerabimus secundum Iulianum, ex quo vulneratus est, licet Celsus contra scribit.*

¹⁴ D.9.2.23.1 ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum *Iulianus ait, si servus liber et heres esse iussus occisus fuerit, neque substitutum neque legitimum actione legis Aquiliae hereditatis aestimationem consecuturum, quae servo competere non potuit: quae sententia vera est. pretii igitur solummodo fieri aestimationem, quia hoc interesse solum sub-*

Ulpijan se slaže sa Julijanom da u situaciji kada je ubijen rob koga je njegov gospodar testamentom oslobodio i imenovao za naslednika ni testamentarni supstitut ni zakonski naslednik ne mogu akvilijanskom tužbom da zahtevaju vrednost nasleđa.

Međutim, u pogledu mogućnosti procene vrednosti samog roba pravnici nisu saglasni. Julijan kaže da supstitut i zakonski naslednik mogu da zahtevaju samo cenu, odnosno tržišnu vrednost ubijenog roba, jer samo u tome vidi njihov imovinski interes. Ulpijan se sa ovim ne slaže. On tvrdi da oni nemaju nikakvog imovinskog interesa ni u pogledu vrednosti roba, jer da je rob ostao živ, i da je po testamentu postao slobodan i naslednik, substitut ili zakonski naslednik ne bi dobili ništa. Njima ubistvo roba-naslednika u stvari koristi, te se ne može praviti ni procena vrednosti roba.¹⁵ Ulpijanov stav, bez sumnje, deluje logičnije. Budući da raspoložemo samo Ulpijanovom kritikom, ali ne i izvornim Julijanovim mišljenjem, ne može se ništa reći o tome koji su razlozi za ovakav Julijanov stav.¹⁶

stituti videretur: ego autem puto nec pretii fieri aestimationem, quia, si heres esset, et liber esset. Gerke smatra da je ovaj fragmet interpolisan. T. J. Gerke: *Geschichtliche Entwicklung der Bemessung der Ansprüche der "lex Aquilia" (Mit einem vergleichenden Ausblick auf die geschichtliche Entwicklung der Ansprüche aus Furtum)*, SDHI 23/1957., str. 66-68.

¹⁵ Tako i N. Natali: *La legge Aquilia (ossia il damnum iniuria datum) – Studio sul lib. IX, tit. II del Digesto*, Roma 1896.str. 185-186.

¹⁶ Sasvim sigurno, rešenje koje zastupa Julijan deluje nelogično. Međutim, kako smo već videli, Julijan nije pridavao veliki značaj zaključcima zasnovanim na logičko-dijalektičkim metodama. Ovome bi se moglo prigovoriti da to što Julijan daje tužbu zbog protivpravne štete i u situaciji kada nikakve štete zapravo nema nije samo nelogično, nego apsurdno. Međutim, treba voditi računa da prilikom utvrđivanja iznosa štete u postupku po *actio damni iniuriae* Rimljani utvrđuju, kako bi današnji pravnici rekli, „formalnu“, a ne „materijalnu“ istinu. Utvrđuje se najviša vrednost koju je rob imao godinu dana pre delikta. Npr., prema samom Ulpijanu, ukoliko je u toku godine koja je prethodila ubistvu robu koji je bio poznati slikar odsečen palac, procenjivaće se vrednost koju je imao pre nego što je onesposobljen, koja, dakako, može biti višestruko veća (D.9.2.23.3). Štaviše, i kod drugih pravnika, a ne samo kod Julijana, nalazimo situacije u kojima su striktno tumačenje odredbe o proceni najviše vrednosti roba u toku godine i penalne karakteristike Akvilijevog zakona doveli do toga da se tužba daje i u situaciji kada nikakve štete zapravo nema. Tako, Paul razmatra sledeću situaciju. Dužnik se stipulacijom obavezao da će predati roba Stiha ili roba Pamfila, po svom izboru. Ugovorena je, dakle, alternativna obligacija. Stih je vredeo deset hiljada sestercija, a Pamfil dvadeset hiljada. Pre nego što je nastupila docnja, poverilac je ubio manje vrednog roba, Stiha. Paul smatra ne samo da se šteta u ovom slučaju procenjuje na vrednost vrednijeg roba, nego da bi tako bilo čak i u situaciji da je Pamfil umro pre ubistva Stiha, i da se obligacija ugasila! (D.9.2.55 PAULUS libro vicensimo secundo quaestionum *Stichum aut Pamphilum promisi Titio, cum Stichus esset decem milium, Pamphilus viginti: stipulator Stichum ante moram occidit: quaesitum est de actione legis Aquiliae. respondi: cum viliozem occidisse proponitur, in hunc tractatum nihilum differt ab extraneo creditor. quanti igitur fiet aesti-*

U gore navedenom tekstu raspravlja se o pravu testamentarnog supstituta kojeg je imenovao gospodar, ili o pravu zakonskih nasljednika gospodara da podnesu tužbu zbog protivpravne štete protiv lica koje je ubilo roba. Međutim, Marcel kaže da tužba iz Akvilijevog zakona nije moguća ni od strane nasljednika oslobođenog roba:

D.9.2.36.1 MARCEL, iz dvadeset prve knjige Digesta: *Ako gospodar roba, kojeg je Ticije smrtno ranio, imenuje za nasljednika i oslobodi ga, i kao njegov nasljednik se kasnije pojavi Mevije, Mevije neće imati protiv Ticija tužbu iz Akvilijevog zakona, naravno po mišljenju Sabina, koji je smatrao da se na nasljednika ne prenosi tužba koja ne može da pripada ni preminulom; jer zaista bi bilo besmisleno ako bi se dogodilo da nasljednik zahteva cenu zbog ubistva onog čiji je nasljednik. Ali, ako ga je gospodar oslobodio i imenovao za nasljednika na delu (zaostavštine), sanasljednik može da tuži po osnovu Akvilijevog zakona posle njegove smrti.*¹⁷

U ovom primeru gospodar je roba, kojeg je pre toga izvesni Ticije smrtno ranio, u testamentu imenovao za nasljednika i oslobodio. Gospodar je umro pre roba, i rob je postao nasljednik i slobodan. Nedugo zatim i on je umro od posledica zadobijene rane. Kao njegov nasljednik se pojavio Mevije. U tekstu se ne kaže da li je Mevije testamentarni ili intestatski nasljednik oslobođenika, a to u ovom slučaju ni nema značaja.

Pravno pitanje je: da li Mevije ima akvilijansku tužbu protiv Ticija?

Odgovor na postavljeno pitanje je negativan. Bez ikakve sumnje, gospodar je dok je bio živ imao akvilijansku tužbu, ali nasljedniku oslobođenog roba ona neće pripadati. Dakako, ne samo zato što je u njegovom imovinskom interesu bilo da on umre kako bi dobio nasleđe, nego i zato

matio, utrum decem milium, quanti fuit occisus, an quanti est, quem necesse habeo dare, id est quanti mea interest? et quid dicemus, si et Pamphilus decesserit sine mora? iam pretium Stichus minuetur, quoniam liberatus est promissor? et sufficere fuisse pluris cum occideretur vel intra annum. hac quidem ratione, etiamsi post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris videbitur fuisse.)

¹⁷ D.9.2.36.1 MARCELLUS libro vicensimo primo digestorum *Si dominus servum, quem Titius mortifere vulneraverat, liberum et heredem esse iusserit eique postea Maevius extiterit heres, non habebit Maevius cum Titio legis Aquiliae actionem, scilicet secundum Sabini opinionem, qui putabat ad heredem actionem non transmitti, quae defuncto competere non potuit: nam sane absurdum accidit, ut heres pretium quasi occisi consequatur eius, cuius heres exstitit. quod si ex parte eum dominus heredem cum libertate esse iusserit, coheres eius mortuo eo aget lege Aquilia.*

što je rob umro kao slobodan čovek. U skladu sa time, imovinski interes oslobođenikovog naslednika ne može se proceniti niti na vrednost nasleđa, niti na vrednost samog čoveka.

Međutim, u poslednjoj rečenici ovog teksta Marcel navodi jedan nešto manje jasan slučaj. Ukoliko je rob oslobođen i imenovan za sanaslednika na delu zaostavštine, onda će njegov sanaslednik imati pravo da zbog njegovog ubistva tuži na osnovu Akvilijevog zakona.

U tekstu, na žalost, nema obrazloženja za ovakav stav, koji deluje nelogično, i u suprotnosti sa gore navedenim. U čemu se može sastojati imovinski interes sanaslednika? Da je rob ostao živ, bio bi slobodan, te se njegova vrednost ne može procenjivati. Tim pre ne može se procenjivati ni vrednost dela zaostavštine, koju bi dobio da je ostao živ, jer u tom pogledu ubistvo roba sanasledniku, u stvari, koristi.

Da li se radi o primeni sličnog principa kojeg se drži i Julijan u ranije citiranom tekstu D.9.2.23.1? Možda su neki pravници davali akvilijansku tužbu gospodarevim naslednicima, ali ne i naslednicima oslobođenog roba?

Ipak, izgleda da ovaj tekst treba tumačiti na drugačiji način. Reči *quod si ex parte eum dominus heredem cum libertate esse iusserit* mogu da znače da je gospodar roba delom imenovao za naslednika, i **delom** oslobodio, u smislu da deo slobode, u iznosu polovine sopstvene vrednosti, rob mora da otkupi od sanaslednika. Osim što bi ovo tumačenje pružilo rešenje koje bi u većoj meri bilo usklađeno sa pravnom logikom, njemu u prilog govore i drugi argumenti. Pre svega, Marcel uopšte ne kaže da bi sanaslednik mogao da akvilijanskom tužbom zahteva vrednost dela nasleđa koji bi rob dobio. On samo saopštava da u slučaju smrti roba sanaslednik može zbog toga da tuži na osnovu Akvilijevog zakona (*coheres eius mortuo eo aget lege Aquilia* - D.9.2.36.1). Ovo sugerise da se pre radi o tužbi na vrednost samog roba, tačnije, deo njegove vrednosti. Dodajmo i to da se iz Marcelovog izlaganja može zaključiti da je rob imenovan za naslednika nakon što je ranjen. I ovo umanjuje mogućnost da je nasleđe ulazilo u procenu, izuzev ako Marcel ne prihvata manjinsko mišljenje koje zastupa Celz, prema kome se u slučaju kada rob posle dužeg vremena premine od rane izračunava najviša vrednost koju je rob imao u toku godinu dana pre smrti, a ne pre ranjavanja (D.9.2.21pr). Na kraju, Marcel se poziva na pravno pravilo ustanovljeno od strane Sabina, prema kome se nasledniku ne može preneti tužba koja nije mogla pripadati ni ostavio-cu (*scilicet secundum Sabini opinionem, qui putabat ad heredem actionem non transmitti, quae defuncto competere non potuit* - D.9.2.36.1). Prema tome, sanasledniku ne može da pripadne akvilijanska tužba na deo nasleđa, jer ni ostavilac to ne bio mogao da zahteva akvilijanskom tu-

žbom. Međutim, ostavilac je imao akvilijansku tužbu na iznos vrednosti roba. Dakle, ne bi bilo u neskladu sa Sabinovom regulom, koju Marcel citira, da se sanasledniku dopusti akvilijanska tužba na deo vrednosti roba, koji bi rob morao da otkupi od sanaslednika da bio dobio slobodu.

5. Ubistvo roba čije je oslobođenje uslov za nasleđe

Pored ubistva roba-naslednika, klasični pravници razmatraju i jednu sličnu situaciju, kada do gubitka nasleđa dođe usled ubistva roba čije je oslobođenje uslov za nasleđe:

D.9.2.23.2 ULPIJAN, iz osamnaeste knjige o ediktu: *Na isti način Julijan piše, ako sam imenovan za naslednika pod uslovom „ako oslobodim Stiha“, i ako je Stih ubijen posle smrti testatora, treba zaključiti da u procenu (štete) treba uključiti i vrednost nasleđa; naime, uslov se ne može ispuniti zbog ubistva; a ako je ubijen za života testatora, nasleđe se ne procenjuje, jer se retroaktivno ispituje kolika je bila njegova najveća vrednost.*¹⁸

Ulpijan citira Julijana, koji analizira sledeći slučaj. Neko je u testamentu imenovan za naslednika pod uslovom da oslobodi roba Stiha. Rob je ubijen posle smrti testatora, a pre prihvatanja nasleđa, odnosno pre nego što je gospodar stigao da ga oslobodi i tako ostvari uslov za nasleđe.

Po Julijanu, u procenu štete po akvilijanskoj tužbi protiv lica koje je ubilo Stiha uračunava se nasleđe koje je izgubljeno zbog toga što nakon ubistva roba više ne može da se ispuni uslov. Iako bi *etiam hereditatis pretium* moglo da se čita kao *isto tako i vrednost nasleđa*, izgleda da se ipak uračunava samo vrednost nasleđa, a ne i roba kojeg bi naslednik svejedno morao da oslobodi.¹⁹ *Etiam* verovatno potiče od Ulpijana a ne od Julijana, i odnosi se na *idem Iulianus scribit*.

Nije jasno da li na kraju teksta (*propter occisionem enim defecit condicio: quod si vivo testatore occisus sit, hereditatis aestimationem cessare, quia retrorsum quanti plurimi fuit inspicitur*) Ulpijan iznosi svo-

¹⁸ D.9.2.23.2 ULPIANUS libro octavo decimo ad edictum *Idem Iulianus scribit, si institutus fuero sub condicione, 'si Stichum manumisero' et Stichus sit occisus post mortem testatoris, in aestimationem etiam hereditatis pretium me consecuturum: propter occisionem enim defecit condicio: quod si vivo testatore occisus sit, hereditatis aestimationem cessare, quia retrorsum quanti plurimi fuit inspicitur.*

¹⁹ Gerke, *op. cit.*, str. 91.

je mišljenje ili i dalje citira Julijana.²⁰ U svakom slučaju, smisao teksta je ovaj: ako je rob ubijen za života testatora, onda se procenjuje samo vrednost ubijenog roba, a ne i vrednost nasleđa. Naime, testator je dok je bio živ mogao da izmeni uslov. Ako to ne bi učinio, i ako bi i nakon ubistva Stiha zadržao njegovo oslobođenje kao uslov za nasleđe, pravnici su smatrali da je u testamentu postavio nemoguć uslov, a takav uslov bi smatrali nepostojećim. Uslov mora biti moguć ne samo u momentu kada je nastao testament, nego i u momentu kada testament stiče pravnu snagu, tj. u trenutku smrti testatora.²¹

Gerke smatra da je gornji fragment interpolisan²² i kao argumet navodi sledeći Pomponijev fragment:

D.30.54.2 POMPONIJE, osma knjiga po ugledu na Sabina: *Ali i ako bi smrt roba koji ti je legiran pod uslovom da ga oslobodiš sprečila oslobođenje, ništa manje ti se ne duguje legat, jer nije do tebe, što do oslobođenja nije došlo.*²³

Ovaj tekst nedvosmisleno govori da će u slučaju kada je rob čije je oslobođenje uslov za sticanje legata umro legat ipak pripasti legataru. Na prvi pogled, to je u kontradikciji sa fragmentom D.9.2.23.2, te bi moglo da deluje kao argument u prilog teoriji o interpolaciji ovog pasusa od strane Justinijanovih kompilatora.

Međutim, treba primetiti da se u Pomponijevom tekstu ne kaže kada je rob umro, dok se u tekstu D.9.2.23.2 izričito kaže da nasleđe neće pripasti nasledniku ukoliko je do ubistva došlo *post mortem testatoris*, i da situacija ne bi bila ista ukoliko bi do ubistva došlo pre smrti testatora. Zbog toga, neki romanisti ukazuju da je u gore citiranom fragmentu D.30.54.2 Pomponije mislio na situaciju kada je nemogućnost izvršenja uslova nastupila pre smrti testatora, odnosno ako je rob umro pre testatora.²⁴ Ovo tumačenje deluje ispravnije, jer je u skladu sa pravilom da uslov u testamentu mora biti ispunjiv u momentu smrti testatora. Okolnost da naslednik nije odmah nakon smrti testatora oslobodio roba i preuzeo nasleđe uticaće na to da na njega prelazi rizik naknadno nastale nemogućnosti ispunjenja uslova. U tom slučaju, ako ispunjenje uslova kasnije posta-

²⁰ G. MacCormack: *Impossible Conditions in Wills*, RIDA 21/1974., str. 270.

²¹ MacCormack, *op. cit.*, str. 270-276.

²² Gerke, *op. cit.*, str. 93.

²³ D.30.54.2 POMPONIVS libro octavo ad Sabinum *Sed et si servi mors impedisset manumissionem, cum tibi legatum esset, si eum manumisisses, nihilo minus debetur tibi legatum, quia per te non stetit, quo minus perveniat ad libertatem.*

²⁴ MacCormack, *op. cit.*, str. 282-283.

ne nemoguće zbog smrti roba, on gubi nasleđe. Međutim, ukoliko je rob umro pre smrti testatora, a testator njegovo oslobodjenje zadržao kao uslov, onda će se smatrati da je testator postavio nemoguć uslov, i legat će ipak pripasti legataru. Jer, sa ponašanjem legatara se ni na koji način ne može dovesti u vezu činjenica da do oslobodjenja roba nije došlo (*quia per te non stetit, quo minus perveniat ad libertatem* - D.30.54.2). Dakle, ovaj tekst nije u neskladu sa Ulpijanovim fragmentom D.9.2.23.2, i ne pruža osnov za sumnju u njegovu klasičnost.

6. Zaključak

Rimski klasični pravници prilikom primene akvilijanske tužbe u slučaju ubistva roba vode računa o okolnosti da je rob bio imenovan za naslednika, ili da je njegovo oslobodjenje postavljeno kao uslov za sticanje nasleđa, i to kako u pogledu aktivne legitimacije, tako i u pogledu procene štete.

Ukoliko je ubijen rob koga je treće lice postavilo za naslednika, budući da bi u tom slučaju nasleđe pripalo gospodararu, on može da tužbom zbog protivpravne štete od lica koje je ubilo roba zahteva kako tržišnu vrednost samog roba, tako i nasleđa koje nije mogao steći. Da bi se i nasleđe uračunalo u procenjenu štetu, rob mora biti ubijen pre nego što je ga je gospodar stekao. Klasični pravnici ne raspravljaju o okolnosti da li je rob ubijen pre ili posle smrti testatora. U svakom slučaju, podrazumeva se da je neophodno da je sadržina testamenta poznata.

Pravnici su saglasni da se procenjuje najviša vrednost koju je rob imao godinu dana pre ubistva. Dakle, nije važan momenat u kome je rob imenovan za naslednika. Međutim, ukoliko je rob najpre smrtno ranjen, nakon toga imenovan za naslednika, pa posle dužeg vremena preminuo, tekstovi klasičnih pravnika nude različita rešenja u pogledu procene štete. Po mišljenju Julijana i Ulpijana, koje je verovatno bilo i većinski prihvaćeno, protiv onog ko je smrtno ranio roba daće se tužba samo na vrednost roba, a ne i na vrednost nasleđa, jer oni godinu računaju unazad od momenta ranjavanja. Međutim, po mišljenju Celza, godina se računa unazad od momenta kada je rob umro, što znači da će se akvilijanskom tužbom moći zahtevati i nasleđe.

Ukoliko je bilo više saizvršilaca, svi odgovaraju kumulativno na puni iznos štete, u koju će biti uračunato i nasleđe. Ipak, i kod kumulativne odgovornosti vodi se računa o visini nanete štete. Ukoliko je najpre jedno lice smrtno ranilo roba, koji je nakon toga imenovan za naslednika, pa rob zatim bude ubijen od nekog drugog lica, oba lica mogu biti kumulativno tužena za ubistvo. Ali, lice koje ga je ranilo odgovaraće samo za

vrednost roba, dok će ono koje ga je kasnije ubilo odgovarati i za vrednost nasleđa.

Akvilijanska tužba u slučaju ubistva roba-naslednika dopušta se po pravilu samo ako je imenovan za naslednika od strane trećeg lica. Situacija je potpuno drugačija ukoliko je rob u testamentu imenovan za naslednika i oslobođen od strane samog gospodara. Pravnici su jednoglasni u oceni da testamentarni substitut ili zakonski naslednik gospodara neće moći da zahteva vrednost nasleđa, ali nisu saglasni da li se u takvom slučaju može zahtevati vrednost roba.

Ni u slučaju kada je rob smrtno ranjen, pa posle od strane gospodara u testamentu imenovan za naslednika i oslobođen, nadživeo gospodara i umro kao slobodan čovek, naslednicima roba se ne daje akvilijanska tužba. Ipak, može se dati tužba na deo vrednosti ubijenog roba u situaciji kada je robu u testamentu podarena sloboda samo delom, uz obavezu da ostatak otkupi od sanaslednika.

Pored ubistva roba naslednika, klasični pravници računavaju izgubljeno nasleđe ili legat u procenu štete po akvilijanskoj tužbi i u slučaju kada je ubijen rob čije je oslobođenje bilo uslov za sticanje nasleđa ili legata. Izgleda, međutim, da se u ovom slučaju akvilijanskom tužbom moglo zahtevati samo izgubljeno nasleđe ili legat, a ne i vrednost roba kojeg bi gospodar morao da oslobodi. Neophodno je da je rob ubijen u periodu nakon smrti testatora, a pre nego što ga je gospodar oslobodio i prihvatio nasleđe. Ukoliko je ubijen pre smrti testatora, smatraće se da testament sadrži nemoguć uslov i gospodar roba će moći da primi nasleđe ili legat, te nema uslova da se primeni akvilijanska tužba.

*Samir Aličić, LL.M., Assistant
Faculty of Law Novi Sad*

Slave Killing, Lost Legacy and *Lex Aquilia*

Abstract

If a slave was killed whom a third party set for a successor, Roman classical jurists in assessing damages in proceedings on Aquilia complaint counted, in addition to the value of the slave, the loss of inheritance that the master could not have acquired. If a slave is appointed in a will as a successor and freed by the master, jurists are unanimous in their opinion that the testamentary substitute or legal heir of the master, testamentary coheir, or heir of the slave will not be able to claim the value of heritage on Aquilian complaint. Only in some cases, some jurists allow Aquilian complaint to the value of the slave. Classical jurists also discuss the case when a slave, whose release was the condition for obtaining inheritance or legacy, was killed after the death of the testator, and before his master freed him and accepted the heritage. In that case, the Aquilian complaint may require lost inheritance or legacy.

Key words: Aquilian law (*lex Aquilia*), Roman law, extra-contractual liability, damages, private delicts, heritage, legacies, the will, the condition, slavery.